

1920'ernes kulturdebat i Thisted

af Lykke Olsen

Med udgangspunkt i to foredrag i Thisted Foredragsforening fortæller artiklens forfatter om kulturkampen i Danmark i 1920'erne. Danmark stod dengang i kulturkampens tegn. Nye moderne strømninger var trængt ind over grænserne, men de traditionelle træk i landet sad godt fast og gav sig ikke uden kamp. Brydningerne mellem nyt og gammelt gav også genlyd i Thisted Foredragsforening.

1920'erne var en turbulent tid, hvor meget forskellige strømninger bølgede frem og tilbage i det europæiske samfund. Den 1. verdenskrig var forbi, og de massive, meningsløse ødelæggelser og millioners død havde svækket den enkelte tro på menneskets fornuft og de tekniske opfinders velsignelser. Flertallet var stadig religiøst, men det var nu blevet en mulighed at erklære sig som ateist. Kvinderne var endnu oftest hjemmegående, men krigen havde ført til og vist, at de også kunne have en plads på arbejdsmarkedet. Flere og flere havde mulighed for at tage en uddannelse eller i det mindste oplysende kurser.

Det politiske landskab bød på den relativt nye styreform demokrati, men fascistiske og kommunistiske bevægelser tilbød også andre veje. Tiden var præget af økonomisk nedgang, men samtidig klippede pigerne håret kort og kastede sig lystigt ud i at danse charleston med mændene eller hørte jazz. Det var en hektisk tid, hvor det enkelte menneske i højere grad end før havde mulighed for at vælge, hvordan han/hun skulle leve sit liv.

Myldret af muligheder og den desillusionerende krig medførte dog også, at mange oplevede en høj grad af usikkerhed og fremmedgjorthed. Sådan var det også i Danmark i 1920'erne. Det førte til, at nogle dele af det danske samfund afviste de nye tanker og muligheder (gerne kaldt det moderne eller mo-

dernitet) og søgte tilbage til tidligere, traditionelle værdier – først og fremmest religiøsitet. Det moderne havde dog mange forsvarere. Tidens strømninger og forskellige holdninger gav grobund for en heftig kulturkamp i Danmark i 1920'erne. Denne debat er blevet kaldt livsanskuelsesdebatten.

I livsanskuelsesdebatten i Danmark stod to skarpt optrukne fronter over for hinanden: en religiøs anskuelse og en videnskabelig. Der blev diskuteret en bred vifte af emner, bl.a. relativitetsteori, protestantisme, katolicisme, radikalisme og darwinisme. Særligt de to sidstnævnte fænomener blev udsat for hårde angreb fra religiøse kulturpersonligheder. Radikalismen, som litteraturforskeren og kritikeren George Brandes havde været med til at introducere i 1870'erne, kritiserede en række grundlæggende træk i det danske samfund. Brandes kritiserede bl.a. religion og dens dominans, han var internationalist og fortaler for kvinders ligestilling og afviste ægteskabets ukrænkelighed. Brandes var rent ud sagt en torn i øjet på det pæne borgerskab, som anså verdenskrigen som et produkt af netop radikalisme og darwinisme.

Denne religiøse front anså en styrkelse af troens plads i samfundet som medicinen mod radikalismen. De mente, at radikalismen repræsenterede et individualistisk, materialistisk og destruktivt livssyn. Kritikken af Brandes

og ligesindede blev imødegået af f.eks. kulturradikale, som bl.a. forsvarede ateismen og videnskabens ny erhvervede plads i samfundet.¹ Dele af denne kamp kunne man opleve som tilhører ved Thisted Foredragsforenings arrangementer.

Thisted Foredragsforening

Foreningen så dagens lys i 1910, og i dens vedtægter kunne man læse, at formålet var »at virke for Afholdelse af oplysende og belærende Foredrag, samt Oplæsning.«² I de næste 22 år afholdt foreningen i gennemsnit 6 arrangementer i løbet af hvert forår og efterår. Det var mest foredrag, men oplæsning, filmforevisninger og ekskursioner var også at finde i dens program. Foreningen arrangerede både videnskabelige, litterære og samfundsdebat-terende foredrag, og derfor blev både videnskabsmænd, forfattere, musikere og præster inviteret til Thisted.

Foreningen var i flere år en stor og indflydesrig aktør i byen, hvilket kulminerede i 1918. Dette år oplevede den det største antal medlemmer i sin levetid, nemlig 832, og samme år var foreningen initiativtager til oprettelsen af et folkebibliotek i byen.³ Fra sidst i 1920'erne gik det tilbage for foreningen, og fra 1926 skete der et stort fald i antallet af medlemmer. Bestyrelsen diskuterede på bestyrelsesmøder og generalforsamlinger den kritiske situation, men ingen kunne se en løsning på problemet. Udviklingen fortsatte, og i 1932 blev bestyrelsen enig om at nedlægge foreningen i et års tid og håbe på, at interessen for den vendte tilbage. Det gjorde den ikke, og i 1948 så man sig nødsaget til at nedlægge den endeligt.⁴

Det var kendetegnende for Thisted Foredragsforening, at den tog sin målsætning meget alvorligt; foredragene blev gerne holdt af lærde mennesker med en målsætning om at videregive deres viden på et vist niveau – el-

ler deres holdninger. Derfor var det nok heller ikke tilfældigt, at foreningen under sin krise blev beskyldt for at afholde foredrag på et højt niveau. En anklage, som foreningens mangeårige formand, læreren P. L. Hald, afviste i vrede.⁵

I det følgende vil jeg beskrive to foredrag, der blev afholdt i foreningen i 1920'erne og derigennem give en fornemmelse af kulturdebatten i Thisted på dette tidspunkt.

Helge Rode - 1926

Helge Rode (1870-1937) havde som ung haft en egentlig religiøs oplevelse af at være i forening med Gud – at være uden for tid og rum og at være fyldt af Gud. Den begivenhed gjorde, at han udviklede sig til en meget idealistisk-religiøs forfatter, der i sit forfatterskab og sine foredrag kredsede om forholdet mellem det materielle og det åndelige. Han anså desuden Brandes og Johannes V. Jensen som repræsentanter for en materialistisk og sjælløs modernitet, som han bekæmpede. Han mente, at disse nye strømninger var den egentlige årsag til Verdenskrigen.⁶

Modviljen mod Brandes' tanker fik tilhørerne tydeligt at mærke ved Rodes besøg i Thisted Foredragsforening i 1926. Ifølge for-

Allegade 4
1810 - 10
Kære C. Nielsen!
Jeg vil gerne
komme til Thisted
og holde foredrag
i forening med jer. Hvis

I 1916 modtog Thisted Foredragsforening dette brev fra Helge Rode, som flere gange gæstede Thisted.

Thisted Foredragsforening

Onsdag d. 31. Oktbr. Kl. 8 pr. Hotel „Phønix“ : Foredrag af Forfatteren **Johan Skjoldborg** om „En nybetonet Fædrelandskærlighed“.

Den 25. Novbr. taler Forfatteren **Morten Korch**.

Bestyrelsen.

Annonce for Johan Skjoldborgs foredrag i Thisted 1928.

fatteren havde Brandes' tanker allerede mistet indflydelse i 1880'erne, fordi folk havde indset, at hans ateisme ikke gav svar på livets gåder. Ateismens ensidige fokus på det jordiske liv gav en følelse af tomhed. Rode sagde, at »man har forladt den Tro, at der af Aber er bleven Mennesker. Nu tror man på »pludselige Forvandlinger.«⁷ Rode berettede også for forsamlingen, hvordan Brandes selv havde indset tomheden i sin ateisme og derfor var blevet en bitter mand - fordi han på trods af den erkendelse stadig ikke kunne tilslutte sig det religiøse verdensbillede.

Johan Skjoldborg - 1928

I 1928 besøgte en ganske anden type foredragsholder foreningen, og denne mand var forfatteren Johan Skjoldborg (1861-1936). Igennem hele sit forfatterskab beskæftigede han sig med husmændene på landet og fik derfor tilnavnet »Husmændenes Digter«. Skjoldborg var tiltrukket af bl.a. socialistiske tanker og Det Moderne Gennembrud, som Brandes stod bag.⁸

Foredraget, som han holdt i Thisted Foredragsforening 31. oktober 1928, handlede om »Nybetonet Fædrelandskærlighed«. Skjoldborg funderede over, hvordan synspunkter ændrede sig over tid – at holdninger, som tidligere var uacceptable, nu kunne formuleres offentligt.

Det var f.eks. tidligere en selvfølgelig sag, at kun de velhavende skulle lede landet, men nu havde bønder og arbejdere fået indflydelse.

Skjoldborg stillede to begreber over for hinanden i foredraget; nemlig »Fædrelandskærlighed« og »Fædrelandsegoisme«. Sidstnævnte havde ført til dårlige tider og skulle bekæmpes, mens han havde stor tro på førstnævnte. Den var baseret på fællesskabsfølelse og næstekærlighed. Forfatteren understregede, at fædrelandskærligheden ikke udelukkede internationalisme. Tværtimod var det nationale et trin på vejen mod det internationale og menneskelige – Skjoldborg troede på et kommende verdenssamfund. Han glædede sig desuden over, at han havde set sine ungdomsdrømme blive til virkelighed og nævnte her som eksempel kvinders nyhvervede ret til at stemme.⁹

Rodes og Skjoldborgs forskellige standpunkter

Som det ses, var Rode og Skjoldborg to meget forskellige herrer. Rode brugte størstedelen af sit foredrag på at afvise Brandes' tanker. Han mente som sagt, at litteraturforskeren var endt som en bitter mand, fordi han havde indset tomheden i sine tanker. Denne bemærkning er værd at bide mærke i, fordi det var en direkte usandhed. Brandes udgav nemlig i 1925 og 1926 to bøger, som tog kampen op mod den

Johan Skjoldborg ses her til højre sammen med sin kone Louise og forfatteren Nis Petersen. Billedet er fra Café Nick i København og taget i forbindelse med udgivelsen af Nis Petersens bog »Spildt mælk« i 1934. Foto: Museet for Thy og Vester Hanherred.

religiøse strømning i livsanskuelsesdebatten.¹⁰ Brandes døde ganske rigtig som en bitter mand i 1927, men bitterheden bestod ikke i, at han ikke længere var i stand til at tilslutte sig ateismen eller et religiøst livsbillede, men i det faktum at hans tanker generelt mødte modstand i Danmark. Rode var altså en deltager i livsanskuelsesdebatten på den modernitetskritiske side. Dermed var den side af kulturkampen nået til Thisted.

Skjoldborg bifaldt derimod en række moderne tiltag i de seneste årtier såsom demokrati og øget ligestilling. Hans tanker om internationalisme og forpligtende samarbejde mellem landene var et dugfriskt begreb, som var opstået i forbindelse med oprettelsen af Folkeforbundet i kølvandet på krigen. Skjoldborg

bifaldt dermed flere af den brandesianske radikalismes idéer. Derimod beskæftigede han sig ikke særligt med videnskabens plads i samfundet, som de radikale ellers brugte meget energi på at forsvare i livsanskuelsesdebatten.

Desuden benyttede Skjoldborg en retorik, som pegede tilbage mod det traditionelle samfund – Skjoldborg mente nemlig, at »fædrelandskærlighed« bestod af bl.a. næstekærlighed, hvilket jo er et kristent ord. Skjoldborg tog på ingen måde afstand fra religion i foredraget, og hans brug af ordet »næstekærlighed« tyder på, at han selv var religiøs. Fortalere for det moderne i livsanskuelsesdebatten var ellers ateister. Dermed var den religiøse side i livsanskuelsesdebatten stærkt repræsenteret i foredragsforeningen i kraft af Rode (og flere

andre). Skjoldborg havde flere lighedspunkter med den anden videnskabelige fløj, men han var ikke en egentlig repræsentant for fløjen.

Foredragene af Skjoldborg og Rode er formentlig et godt billede på netop styrkeforholdet mellem de to fløje i foreningen. En række af dens foredrag i 1920'erne havde nemlig en overvægt af modernitets-kritiske

folk, men ingen klare repræsentanter fra de radikales fløj.

Hvilken fløj tilhørte publikum?

Hvordan var holdningen omkring henholdsvis de traditionelle og de moderne værdier blandt foreningens publikum?

Hotel Phønix var rammen om mange velbesøgte foredrag i Thisted Foredragsforening. Det var her, Helge Rode og Johan Skjoldborg stod på talerstolen.

Begyndelsen til Hotel Phønix blev gjort i 1904, da kulgrosserer Hans Laursen byggede villaen Frederiksgade 18. Der gik ikke længe, før den fik to etager ovenpå, og så var det første Hotel Phønix en realitet. Hotellet gik så godt, at han i 1907 byggede et nyt hotel ved siden af på hjørnet af Frederiksgade og Dronning Louisegade. Det første hotel blev i 1908 udlejet til statstelegrafens, som var her indtil 1930. Billedet viser det andet hotel få år efter opførelsen. Hotellet blev senere kendt for de såkaldte »enkeballer«, der startede i 1960'erne. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Publikum rejste sig efter Rodes foredrag – meget tyder på, at de ellers sjældent gjorde det. Tilhørerne var altså enige i Rodes modernitetskritiske tanker. Avisreferaterne skrev om Skjoldborgs foredrag, at der var mange mennesker, men dog ikke fuldt hus. Publikum kvitterede med et varmt bifald. Det tyder på en sympati for hans tanker, men omvendt er et varmt bifald ikke overraskende den almindelige reaktion til foredragene. Undersøgelsen af foredragene viser desuden, at de modernitetskritiske foredrag generelt var mere velbesøgte end de moderne.

Meget tyder på, at publikums forskellige reaktioner på de to foredrag og foreningens overvægt af modernitetskritiske foredrag var symptomatisk for kulturdebattens forhold i

foreningen: De traditionelle værdier var stadig stærkest, men de moderne var langsomt ved at vinde fodfæste. Kulturdebatten var ved at tegne sig i horisonten over Thisted.

Lykke Olsen

Født 1982, cand. mag. i historie og nordisk. Artiklen er baseret på hendes speciale »Foredragsforeninger og andre kulturelle foreninger i Esbjerg, Frederikshavn og Thisted i 1920'erne«. Specialet skrev hun i tilknytning til Den Gamle By i Århus, hvor hun efterfølgende har været projektansat. Museet og Lokalhistorisk Arkiv er i besiddelse af specialet.

NOTER

- ¹ Kragh, Jesper Vaczy, »Kulturkamp i 1920erne«, *Slagmark*, nr. 50, 2007, s. 82-84 og 87-88.
- ² Thisted Museum, Thisted Foredragsforening, forhandlingsprotokol, s. 1.
- ³ »Folkebibliotek og Læsestue i Thisted«, *Thisted Social-Demokrat*, 29/4 1918 og Thisted Foredragsforening, forhandlingsprotokol, d. 6/6 1932.
- ⁴ »Thisted Foredragsforening«, *Thisted Social-Demokrat*, 7/6 1932 og Thisted Foredragsforening, forhandlingsprotokol, d. 4/6 1948.
- ⁵ »Thisted Foredragsforening«, *Thisted Amts Tidende*, d. 9/4 1927 og »Thisted Foredragsforening«, *Thisted Amtsavis*, d. 9/4 1927.

- ⁶ Mortensen, Klaus P. (red.), *Gads danske forfatterleksikon*, Gads Forlag, København, 2003, s. 555-556.
- ⁷ »Et Tilbageblik«, *Thisted Amts Tidende*, 24/1 1926 og »Forfatteren Helge Rodes Foredrag i Thisted«, *Thisted Amtsavis*, 25/1 1926.
- ⁸ Bech Cedergreen (red.), *Dansk Biografisk Leksikon*, Gyldendal, København, bd. 13, 1983, s. 442-444 og Mortensen, Klaus P. (red.), *Gads danske forfatterleksikon*, Gads Forlag, København, 2003, s. 592-593.
- ⁹ »En Nybetonet Fædrelandskærlighed«, *Thisted Social-Demokrat*, 1/11 1928.
- ¹⁰ Agger, Gunhild m. fl. (red.), *Dansk litteraturhistorie*, Gyldendal, København, bd. 7, 2000, s. 276.